

Хавронюк Микола Іванович,
професор Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
член правління Центру політико-правових
реформ, доктор юридичних наук,
професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ В КОНТЕКСТІ ДЕОЛІГАРХІЗАЦІЇ

23 вересня 2021 року прийнято Закон України № 1780-IX «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» (далі – Закон проти олігархів), а на його виконання розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 листопада 2021 р. № 1582 затверджено План дій щодо запобігання зловживанню надмірним впливом особами зі значною економічною та політичною вагою у суспільному житті (олігархами) (далі – План дій).

З посиланням на зазначений Закон затверджені: порядок контролю за надходженням, обліком та використанням коштів фонду ініціативної групи всеукраїнського референдуму (постанова ЦВК і НБУ від 4 лютого 2022 р. № 20); Порядок проведення перевірки ділової репутації покупця (потенційного покупця) засобу масової інформації (Рішення Нацради України з питань телебачення і радіомовлення від 28 липня 2022 р. № 495); Положення про Реєстр осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), порядок формування та ведення цього Реєстру (Указ Президента України від 29 червня 2022 року № 459/2022) та деякі інші акти.

Станом на 1 листопада 2022 р. згаданий План дій виконано приблизно на 40 %, але до деолігархизації країну це мало наблизило.

Згідно із Законом проти олігархів, як уявляється його авторам, для подолання надмірного впливу осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті, достатньо встановити кілька заборон і покласти кілька обов'язків. Йдеться про:

1) **заборону** особам, визнаним олігархами: а) здійснювати внески на підтримку політичних партій та виборчих кампаній; б) фінансувати політичну активність громадян (зокрема проведення мітингів чи демонстрацій з політичними вимогами); в) бути покупцями об'єктів великої приватизації;

2) **обов'язок**: а) публічних службовців – декларувати свої контакти з олігархами; б) осіб, включених до Реєстру, та їхніх представників – перед початком контакту повідомляти публічних службовців про факт включення до Реєстру; в) осіб, визнаних олігархами, – подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому Законом «Про запобігання корупції».

Проте, при цьому не враховується, що основні причини значної економічної та політичної ваги певних осіб в суспільному житті є іншими, ніж участь в приватизації або недекларування статків і доходів.

Загалом таких причин багато. Вони мають різний характер:

– *політичний*. Крім згаданої вище відкритої можливості українських багатіїв купувати політичні партії та оплачувати послуги своїх «представників»

у законодавчій, виконавчій і судовій владі та органах місцевого самоврядування, це відсутність справжньої незалежності Генерального прокурора, суддів Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції, членів Центральної виборчої комісії і Рахункової палати України, керівників Державної аудиторської служби України та інших контролюючих органів, допущення політичної реклами в ЗМІ тощо;

– *інституційний*. Насамперед йдеться про порушення Конституції України Президентом України в частині призначення заступників Голови та державних уповноважених АМК України, а також відсутність належної процедури добору кадрів на посади вищого корпусу державної служби, що дозволила б призначати незалежних професіоналів;

– *правовий*. Це широкі можливості вільного лобіювання законів та підзаконних актів, потрібних для задоволення егоїстичних інтересів певних економічних груп;

– *економічний*. Йдеться про відсутність належної підтримки конкурентного середнього і малого бізнесу, який витискав би олігархів із неправомірно зайнятих ними позицій в секторах фінансів, промисловості, інфраструктури, сільського господарств, знищення «сірих» податкових схем та усунення наявних схем уникнення сплати податків.

Усі названі причини впливовості олігархів є вагомими у своїй сукупності, хоча не кожна з них має прямий безпосередній причиновий зв'язок з їхньому значною економічною та політичною вагою в суспільному житті.

Але основними причинами впливовості олігархів є дві:

1) допущення зловживання монополюючим становищем на ринку, обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція, що здійснюються під політичним «дахом», і

2) монополізація інформаційного простору, концентрація багатьох медіа в руках певних осіб.

Саме це протягом десятиліть дозволяло окремим особам безконтрольно збагачуватися, за рахунок цього придбавати владу як товар і доводити суспільству, ніби і перше, і друге робиться виключно в його ж інтересах.

На жаль, усі названі причини ваги певних осіб в суспільному житті та відповідні заходи ні Законом проти олігархів, ні Планом дій не передбачені.

Також, на жаль, не пропонувалося використати засоби кримінального права для вирішення цієї важливої для держави та суспільства проблеми. Хоча, на наш погляд, потребують обговорення питання щодо встановлення кримінальної відповідальності за деякі відповідні діяння, що впливають із названих вище причин впливовості олігархів.

Так, перш за все йдеться про антиконкурентні узгоджені дії. Розробники проекту нового КК України [1] пропонують такий відповідний склад злочину:

«Стаття 6.4.10. Антиконтурентні узгоджені дії

Особа, яка вчинила антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, заборонені законодавством про захист економічної конкуренції, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 1 ступеня».

Його обтяжуючими ознаками можуть бути вчинення злочину в складі простої групи або з використанням влади, службових повноважень, професійних обов'язків чи пов'язаних з ними можливостей, або з використанням ЗМІ, інформаційної системи чи мережі Інтернет, а особливо обтяжуючими – вчинення злочину в складі або за завданням організованої групи чи злочинної організації, або з використанням влади, службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище. Наявність цих ознак трансформує злочин у злочин 2 або 3 ступеня, відповідно.

Не призначається покарання особі (крім організатора), яка вчинила антиконкурентні узгоджені дії, якщо вона: 1) щиро покаялася, 2) добровільно та своєчасно, раніше за інших учасників антиконкурентних узгоджених дій, повідомила про вчинення злочину Антимонопольний комітет України чи його територіальне відділення, надавши всю відому їй інформацію щодо його вчинення, 3) сприяла розкриттю злочину та 4) вжила ефективних заходів щодо припинення нею антиконкурентних узгоджених дій (ст. 3.4.2).

З метою забезпечення невідворотності покарання за ухилення від сплати податків в проєкті КК України передбачено:

«Стаття 6.3.7. Несплата податку, збору або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

Особа, яка не сплатила:

1) податок чи збір, що входить у систему оподаткування і введений у встановленому законом порядку, або

2) єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 1 ступеня».

У разі, якщо злочином спричинено значну чи тяжку майнову шкоду, він трансформується у злочин 3 або 5 ступеня, відповідно. Розміри істотної, значної та тяжкої шкоди визначені у проєкті Кодексу (ст. 1.3.4): істотна – перевищує 20 тис, значна – 200 тис, а тяжка – 2 млн гривень.

Водночас пропонується не призначати покарання особі, яка ухилилась від сплати податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, якщо вона до повідомлення їй про підозру сплатила відповідні платежі у двократному розмірі, а також передбачені законом або договором фінансові санкції чи неустойку (штраф, пеню) (ст. 3.4.2).

Іншими важливими кримінально-правовими компонентами запобігання впливу олігархів є дві статті щодо відмивання майна злочинного походження: ст. 6.3.13 «Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом» і ст. 6.3.14 «Використання активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, для вчинення іншого злочину», які передбачають злочини 3 ступеня.

Можливо, було б не зайвим встановити кримінальну або адміністративну відповідальність службових осіб телерадіоорганізацій за умисне введення в оману Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення в частині повідомлення інформації про структуру власності.

Це необхідно з метою унеможливлення концентрації медіа в руках однієї особи, тобто гарантування дії положень Закону «Про телебачення і

радіомовлення», що визначили б таку структуру власності суб'єкта інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення, яка:

а) унеможливила перебування у власності однієї і тієї ж особи більше ніж одного суб'єкта інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення і

б) обмежила істотну участь, тобто пряме та/або опосередковане володіння однією і тією ж особою самостійно чи спільно з іншими особами, 10 відсотками статутного капіталу та/або права голосу часток (паїв, акцій) суб'єкта інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення.

Нарешті, окремим важливим питанням є удосконалення кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Цей аспект проблеми висвітлений нами в іншому дослідженні [2, с. 107–113].

Список використаних джерел

1. Проект нового Кримінального кодексу України: URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

2. Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення у проекті нового Кримінального кодексу України. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 332 с.

Шакун Василь Іванович,

голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, віцепрезидент Академії наук вищої освіти, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На зламі 1991–1992 років когорту українських політичних діячів поглинула ейфорія форсованої лібералізації та «шокової терапії». Послуговуючись у своїй діяльності такими загальними категоріями, як «правова держава», «загальнолюдські цінності», «менталітет народу», «ринкові відносини» тощо, вони здебільшого не мали чіткого уявлення про конкретний зміст цих понять й особливості реалізації явищ, ними позначуваних, у специфічних умовах української дійсності. Саме в каламутній воді політичних пристрастей, безладдя, хаосу, безконтрольної приватизації, розграбування національного багатства й проросли перші паростки корупції.

У сфері економіки відбулися глибинні трансформаційні процеси: руйнування комунальної та державної форм власності й становлення приватної, насамперед – великого бізнесу. Нині приватизовано майже все майно, що було комунальною чи державною власністю. Унаслідок дії недосконалого